

кладного вивчення документів, на підставі яких відбувались арешти (зокрема дослідження агентурних справ), виявлення їх ініціаторів (а такими були не лише партійно-державні органи, а й окремі особи) і мотивів їхніх дій. З іншого боку, етика (та ще й помножена на деякі статті закону) завжди стримує дослідника, примушує його замислюватися над наслідками того, що може бути після того, як він оприлюднить імена справжніх конкретних винуватців того чи іншого злочину. Поза сумнівом, у такому амбівалентному полі опинилась і З.Г.Лихолобова. Вона працювала з понад 4 тисячами архівно-кримінальних справ, але в її дослідженні бракує аналізу того, як саме вони «робилися», технологічних деталей терору. Цьому можна було приділити більше уваги за рахунок «загальних» та в принципі малоцікавих банальних міркувань (наприклад, щодо рис «сталінської політичної системи» тощо).

Незважаючи на те, що у вступній частині до книги авторка згадує деякі закордонні публікації (переклади з різних мов), відчувається відсутність їх ширшого й детальнішого знання, а надто полемічного сприйняття останніх. Тим часом не підлягає сумніву, що без цього знання написання кваліфікованих наукових праць просто неможливе.

Певне здивування викликає те, що деякі важливі джерела З.Г.Лихолобова шукала в Москві. Це зрозуміло, коли йдеться про документи «союзного значення», що зберігаються у колишній столиці СРСР. Проте дослідниця пише, що саме в одному з московських архівів вона відшукала стенографічний звіт XIII з'їзду КП(б)У (див. стор. 23). Це, справді, значуще для висвітлення окресленої теми джерело, але за ним не варто було їхати до Москви. Ця стенограма, як і багато унікальних документів про добу «єжовщини», зберігається в Києві, у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (колишній партійний архів Інституту історії партії при ЦК Компартії України), де авторка працювала. З іншого боку, саме в Москві варто було б знайти нормативні документи, що мали значення для стратегії «великого терору» (наприклад, накази, директиви, орієнтовки М.І.Єжова).

Не можна не звернути увагу на незадовільну редакторську й коректорську роботу у процесі підготовки книги до друку. Чимало помилок прямо девальвують зроблене дослідницею. Наприклад, на стор. 205 серед згаданих учасників однієї із сфабрикованих справ згадуються якись «Вечер» та «Галицький». Очевидно, що йдеться про достатньо відомих діячів Є.І.Вегера і В.А.Балицького. На стор. 22 в огляді літератури йдеться про монографію М.М.Шипика «Масові репресії проти населення Півдня України у 20-х – на початку 50-х років ХХ ст.», а на стор. 224 у посиланні на згадану книжку її автор поданий як М.Шитик. Перелік такого роду прикрас, на жаль, можна продовжити.

Проте, попри вказані й деякі інші недоліки, монографія З.Г.Лихолобової є ще одним необхідним та помітним кроком у дослідженні «репресивної» проблематики, надає імпульс подальшим науковим пошукам і дискусіям із цієї теми. Є підстави сподіватися, що вона сприятиме подальшій науковій активності й самої дослідниці.

¹ Сталинское Политбюро в 30-е годы: Сборник документов. – Москва, 1995. – С.150.

² Tucker R. Stalin in Power. The Revolution from Above, 1928–1941. – New York; London, 1990. – P.377.

Ю.І.Шаповал (Київ)

Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В.Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т.1. – 688 с.; Т.2. – 744 с.

В історії України ХХ ст. події 1917–1921 рр. займають одне з центральних місць, оскільки саме тоді, не дивлячись на денационалізацію у колишній Російській імперії, відбулася якісна трансформація національно-політичної свідомості широкого загалу народу, що й зробило надалі можливою побудову власної державності. Поява суверенної України в 1991 р. посилює увагу істориків до проблем національного державотворення у період 1917–1921 рр. Дослідження різних форм української державності в ту революційну добу зайняли провідне місце у проблематиці сучасної вітчизняної історіографії. Очевидно, що створення правдивої історії Української революції неможливо без виявлення і всебічного аналізу широкого кола нових джерел. Відтак, пріоритетним є найшвидше формування джерельної бази, здатної забезпечити об'єктивні дослідження й покласти заслін виникненню нових міфів та науково невмотивованих концепцій і висновків. Хоча фахівці з історії революції нині мають доступ до великого масиву раніше «закритих» документів, поки лише невелика частина їх опублікована й використовується у дослідницьких цілях. Тому важливою подією є вихід у світ збірника документів і матеріалів у двох томах, присвячених діяльності Директо-

рії й Ради Народних Міністрів УНР, підготовленого вченими відділу історії Української революції Інституту історії України НАНУ.

Публікація є продовженням серії «Джерела до вивчення історії Української революції», яку започаткували фундаментальне двотомне видання «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – К., 1996. – Т.1. – 591 с.; Т. 2. – 424 с.» та збірник документів «Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року. Документи і матеріали. – К., 2003. – 1024 с.».

Рецензоване видання відкривається передмовою доктора історичних наук В.Верстюка, в якій зазначено, що період Директорії УНР є найскладнішим у добу Української революції й до того ж найменше дослідженим вітчизняними істориками. Одна з причин такого стану вбачається в недостатньому використанні архівних матеріалів, що і надихнуло колектив учених на масштабну роботу з виявлення та систематизації комплексу документів, який всебічно розкриває діяльність Директорії й уряду УНР. Вступна стаття, на нашу думку, є досить повним і об'єктивним нарисом про події та процеси розгляданого періоду. Оскільки значна частина протоколів про засідання Директорії й Ради Народних Міністрів подається в стислій, конспективній формі, питання, що стояли на порядку денному, лише називаються без зазначення політичних і військових умов, за яких вони розв'язувалися, ґрунтовна стаття передмови, а також примітки допомагають читачу осмислити той чи інший документ у контексті тогочасних динамічних подій.

У передмові до рецензованого збірника визначено також його головну ідею, яка полягала у тому, щоб за допомогою опублікованих документів відтворити в хронологічному порядку діяльність Директорії та урядів УНР з листопада 1918 р. по листопад 1920 р. Тут же зазначено специфіку публікації матеріалів, особливості відтворення документів у виданні, обґрунтовано його тематичні й хронологічні межі, вказано архівні фонди.

Відповідно до поставленого завдання максимального відтворення політичної діяльності Директорії та уряду (у межах джерел, що збереглися) впорядкована і структура видання. В основу компонування документів двотомника покладено предметно-хронологічний принцип. Виділено три частини, що охоплюють період з 1918 по 1920 рр. У перших двох із них друкуються журнали засідань Директорії, далі Ради комісарів, потім Ради або Кабінету Народних Міністрів. У третій частині вміщено закони, постанови, відозви та декларації. В додатку до першого тому опубліковано повідомлення газети «Україна» про діяльність Директорії УНР. Загалом відібрано 622 документи, більшість з яких надруковано вперше.

Публікація документів фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України – Ф.1429 – канцелярії Директорії УНР, Ф.1065 – Ради Народних Міністрів і деяких міністерств (Ф.1092, 3696, 3866, 1465), а також Науково-довідкової бібліотеки центральних архівів України дає можливість відтворити хроніку подій, об'єктивно оцінити державотворчу діяльність вищих органів влади в складних умовах військово-політичної конфронтації й нестабільності внутрішнього становища.

Матеріали видання відображають політичні кроки Директорії та уряду у розбудові державних структур УНР: з розподілу обов'язків серед членів останньої, щодо змін в її складі, формування урядів й їх взаємин з Директорією, намагання налагодити дієву вертикаль виконавчої влади.

Низка документів відображає закордонну політику УНР. Це передусім спроби встановлення стосунків із французьким командуванням на півдні України, відправлення Надзвичайної дипломатичної місії до Франції, утримання різних закордонних посольств і делегацій, результати польсько-українських переговорів. Документи збірника висвітлюють також питання загострення протистояння між Директорією та Раднаркомом, яке вилилося у широкомасштабну війну.

В умовах перманентних воєнних дій одним із чільних питань порядку денного засідань вищих органів влади УНР були посилення обороноздатності країни, впорядкування сфер діяльності й розподіл функцій між військовими посадовцями, мобілізаційні заходи, забезпечення армії, спроби вгамувати «отаманщину», реорганізувати військо.

Опубліковані матеріали дають підстави стверджувати, що часті зміни урядів, а також політичної лінії керівництва УНР детерміновані внутрішньо- і зовнішньополітичним становищем.

У контексті складної внутрішньополітичної ситуації, впливів іноземних держав документи дають можливість простежити еволюцію ідеологічних засад державотворення УНР від класової демократії трудових рад, за яким обирати й бути обраними до органів самоврядування мали право лише представники працюючих верств, до загальнодемократичних засад формування влади всіма громадянами, тобто створення парламентської державної моделі.

Збірник містить цінну інформацію про соціально-економічну політику Директорії та уряду УНР. Численні документи свідчать про важливість і пріоритетність вирішення аграрного питання й продовольчої проблеми для країни з домінуванням селянства у соціальній

структурі населення. Саме до цієї верстви досить часто зверталися в своїх відозвах вищі органи української влади. Незважаючи на постійні бойові дії, численні питання, що торкалися фінансів, освіти, охорони здоров'я, шляхів сполучення тощо, стояли на порядку денному вищих владних структур УНР. І цікавий, на наш погляд, факт, який стверджує актуальність значної частини транспольованих у сьогодення тогочасних суспільних проблем українства. В двотомнику міститься документ, який свідчить, що 8 лютого 1919 р. уряд УНР затвердив закон «Про українські написи на кінематографічних фільмах в Українській Народній Республіці». Зараз історія повторюється...

За документами збірника можна прослідкувати хід подій, що стосуються об'єднання східної та західної частин України в єдину, соборну державу. Факти свідчать, що це був неоднозначний, суперечливий процес, пов'язаний із різними ідеологічними засадами й політичними орієнтаціями лідерів УНР і ЗОУНР, що призводило до конфліктів та, врешті, до руйнації єдиного українського фронту у 1919 р., підписання угоди з Польщею в 1920 р., за якою Галичина залишалася поза межами Української держави.

Опубліковані матеріали неспростовно свідчать, що Директорія й уряд намагалися оперативно реагувати на випадки трагічних антисемітських ексцесів, вживали заходів, щоб збити погромну хвилю, налагодити українсько-єврейську співпрацю.

Документи видання містять сотні прізвищ діячів національно-визвольного руху доби Директорії, учасників драматичної боротьби за становлення і збереження української державності. Найчастіше згадуються імена С.Петлюри, Б.Мартоса, І.Мазепи, А.Лівицького, Д.Одрини, І.Паливоди, В.Петрива, Т.Черкаського, І.Огієнка та ін. Навіть стисла інформація, скупі фактичні дані журналів засідань дають можливість олюднити історію визвольної боротьби, визначити роль тієї чи іншої особи у державотворчому процесі.

Упорядників двотомника характеризує виважене ставлення до подачі текстів документів і матеріалів. Усі вони публікуються мовою оригіналів зі збереженням стилістики й орфографії кожного з використаних джерел. Лише в окремих випадках укладачі зробили нарощування скорочених слів та подали пропущені ініціали у квадратних дужках. Такий підхід дав можливість точніше відтворити особливості тогочасного діловодства вищих органів влади УНР. Кожен документ закінчується посиланням на джерело.

Необхідно відзначити цінність приміток, які не лише висвітлили і доповнили питання, викладені в документах, а й значно збільшили інформативність двотомника. Як серйозне, академічне видання збірник має іменний та географічний покажчик.

Важливо, що в збірнику представлено, крім журналів засідань, широкий видовий спектр документів – закони, постанови, накази, універсали, статuti, відозви, звернення, привітання тощо. Вони дають уявлення про документно-комунікативну сферу діяльності Директорії, РНМ УНР.

Оскільки однією з найменш досліджених сторінок Української революції залишається державотворча діяльність Директорії й уряду УНР у 1918–1920 рр., поява збірника, який містить значну кількість документів і матеріалів, що висвітлюють зазначену тему, буде схвально сприйнята науковим співтовариством. Безперечно, двотомник викличе зацікавленість учених та стане в пригоді не лише фахівцям – історикам, політологам, правознавцям, а й усім, хто цікавиться історією Української революції, вітчизняними державотворчими процесами. Вперше представлено найбільш повну і систематизовану добірку документів, що висвітлюють політику вищих органів державної влади у період Директорії УНР. Праця авторського колективу вилася в змістовний, що має обширний довідковий апарат, двотомник. Насамкінець варто відзначити високу поліграфічну якість рецензованого академічного видання. Однак, на нашу думку, такий фундаментальний, ґрунтовний збірник слід було б ілюструвати портретами провідних українських діячів та фотографіями періоду Директорії УНР.

Документи рецензованого двотомника всебічно розкривають діяльність вищих владних структур УНР у добу Директорії й всупереч стереотипам стверджують, що, незважаючи на військово-політичну нестабільність, постійну зміну місць перебування, за будь яких обставин державний центр функціонував, уособлюючи прагнення українців до власної демократичної країни. Вважаємо, що з виходом збірника є всі підстави стверджувати про усунення однієї з суттєвих прогалин у джерельній базі історії Української революції.

В.С.Лозовий (Кам'янець-Подільський)